

НАСЛЕДЯВАНЕ И ДЕЛБА НА АКЦИИ

Мирослав Димитров¹
e-mail: miroslavdimitrov@unwe.bg

Резюме

В статията се разглежда въпросът за наследяването на акции и проблемите, които възникват при повече от един наследник. Проследява се практиката на Върховния касационен съд през последните няколко години, съгласно която акциите не се наследяват като вземания и не настъпва автоматичното им разпределение между наследниците съобразно наследствените квоти, а възниква съпритежаване на всяка една от наследените акции. Тази теза се поддържа и в правната теория. От друга страна съгласно трайната съдебна практика акциите не подлежат на съдебна делба. Последното поставя нерешим проблем за установяване на индивидуално притежаване на наследените акции от наследниците и упражняване на правата по тях в случаите, когато наследниците имат непреодолими противоречия и не е възможно да се споразумеят за тяхното разпределяне и дори за определяне на общ пълномощник по чл. 177 от Търговския закон. Предлагат се възможни решения на поставените проблеми чрез изменение или допълнение на действащия закон или чрез промяна на тълкуването му.

Ключови думи: акции, акционер, наследник, наследяване, неделимост, делба

JEL: K15, K40

Увод

Наследствената маса, която преминава при условията на универсално правоприемство към наследниците на починалия включва субективни права, задължения и правнозначими фактически отношения с изключение на лични неимуществени права и изрично уредени като непрехвърлими имуществени права като например вещно право на ползване и право на издръжка. Безспорно е, че ако наследодателят е бил акционер в акционерно дружество или командитно дружество с акции, то притежаваните от него права в качеството му на акционер също са част от наследството и преминават върху неговите наследници. Когато наследникът е един, то той встъпва във всички права, които е притежавал неговият наследодател като акционер и подлежи на вписване в книгата на акционерите с толкова акции от съот-

¹ Доцент, доктор по право, катедра „Частноправни науки“, Юридически факултет, УНСС

ветния клас, колкото е притежавал неговият наследодател². Този случай не поставя проблеми в практиката. Ако обаче наследниците са няколко, то те наследяват притежаваните от починалия акционер акции в квоти, съответстващи на дела им от наследството. В тези случаи през последните години се породиха значителен брой правни спорове, по които окръжни и апелативни съдилища в страната постановиха противоречиви и нееднозначни съдебни решения. Касационните жалби против тези решения бяха допуснати от Върховният касационен съд (ВКС), който ги разгледа по същество и постанови няколко решения, в мотивите на които се обсъждат проблеми, свързани с наследяването на акции. Въпросът за наследяване на акции е обсъждан и решаван нееднозначно във връзка с разглеждането на две групи искове. Едната група е установителни искове по чл. 124, ал. 1 от Гражданския процесуален кодекс (ГПК) за признаване за установено по отношение на конкретното акционерно дружество, че лицето Х е акционер, като притежава акции, придобити по наследство. Другата група включва искове по чл. 71 от Търговския закон (ТЗ), предявени от лица, които твърдят, че са акционери в акционерното дружество и притежават конкретен брой наследени от тях акции, за защита на членствените им права, които права са нарушени от органи на дружеството. Нарушението обикновено се изразява в отказ от вписване в книгата на акционерите на наследниците като притежатели на конкретна бройка акции и недопускането им до участие в Общо събрание на акционерите (ОС). При тези случаи лицата, предявили искове за защита на членствените си права, всъщност изхождат от придобито от тях качество на акционери, притежаващи конкретен брой наследени акции.

И при двете групи искове и образувани съдебни дела се опира до един и същ ключов проблем. Той се корени в правната природа на акциите. Чл. 175, ал. 1 ТЗ изрично придава на акцията качеството на ценна книга, която удостоверява, че притежателят ѝ участва с посочената в нея номинална стойност в капитала на дружеството. Като ценна книга акцията материализира както имуществени, така и неимуществени субективни права – право на вземане за дивидент, право на ликвидационна квота, право на участие в общото събрание, право на информация относно дружествените дела, а също и задължения – задължение за внасяне на съответната част от капитала, ако акциите са записани, но не са платени, задължение за плащане на лихви или неустойка, ако вноските по записаните акции не се извършат в определения в устава срок. С други думи, акциите удостоверяват съществуването на членствено правоотношение между акционера и дружеството,

² Разглежда се масовият случай на обикновени поименни акции. В случаите на винкулирани акции следва да се приложат по аналогия правилата за наследяване на дялове в дружество с ограничена отговорност.

чието съдържание е сложно и включва множество права и задължения. От друга страна наличната акция представлява материален обект – документ със самостоятелно съществуване и като такъв може да се разглежда и като вещ. Многоликата правна природа на акциите всъщност провокира споровете относно тяхното наследяване. Въпросът е, следователно, дали акциите следва да се наследяват като вземания, дали като вещи и съответно до тяхната делба се съпритежават от наследниците, или по специален за тях ред, който да отрази специфичната им същност на материализиращи различни субективни права на техния притежател ценни книги.

Двете тези относно наследяването на акции

Във връзка с образуванияте съдебни дела по установителните иски в някои решения на съдебни инстанции в страната (окръжни и апелативни съдилища) се приема, че акциите се наследяват като вземания и автоматично се разпределят между наследниците, а съпритежание на акции възниква само по отношение на неделимия остатък. В други решения обаче се приема обратната теза – всички акции се наследяват общо от всички наследници и всички акции се съпритежават в съответните квоти от наследството. Сесиран с касационни жалби от недоволните страни ВКС е образувал няколко касационни производства. Това са т.д. 673/19 на II ТО, т.д. 101/19 на I ТО, т.д. № 543/20 на I ТО, 2283/19 на II ТО, 1687/19 на I ТО и 2214/19 на II ТО на ВКС. В постановените вече по тези дела решения³ се възприема тезата, че при наследяване на акции същите не се разпределят автоматично, а всички наследници съпритежават наследените акции. В мотивите на постановените решения върховните съдии, за да достигнат до този извод, излагат редица аргументи. Посочва се, че чл. 177, пр. 1 ТЗ нормира императивното правило за неделимост на акциите, които, ако се съпритежават от няколко лица, правата по тях се упражняват от общ пълномощник. От друга страна се изтъква, че акциите не могат да се приравнят на вземания, тъй като те обективират в себе си множество субективни права, а не само вземания, но не следва да се приравняват и на вещи досежно тяхното наследяване и упражняване на правата по тях. Еднозначно се поддържа във всички решения на ВКС, че ако налични акции се наследяват от няколко лица, то до момента на доброволното им разпределяне между наследниците, безалтернативно следва да се прилага правилото на чл. 177, пр. 1 ТЗ. Следователно, засега по въпроса за наследяването на акции ВКС има непротиворечива практика и тя отрича

³ Р. 47/20 на ВКС, II ТО, р. 58/20 на ВКС, I ТО, р. 543/20, I ТО, р. 130/20 на ВКС, II ТО, р. 111/20, на ВКС, I ТО, р. 98/20, на ВКС, II ТО, които са достъпни на интернет страницата на ВКС – vks.bg.

прилагането на правилата за наследяване на вземания към наследяването на акции. В цитираните решения на ВКС обаче не се посочва какви правила следва да се приложат относно разпределянето на акциите при множество наследници, ако между тях не може да се постигне съгласие, включително и по въпроса за определяне на общ пълномощник по чл. 177, пр. 2 ТЗ.

По поставения по-горе въпрос в теорията пръв е взел отношение проф. Иван Русчев в статията му „Върху наследяването на налични акции и на членствено правоотношение“ (Русчев, 2017). Авторът подробно, с логични и силни аргументи, е обосновал тезата, че наследяването на акции не следва да се приравнява на наследяване на вземания и съответно не настъпва автоматично разпределение на акциите между наследниците. Подчертава се, че „всяка отделна акция е самостоятелен обект на възникналото като последица от настъпилото наследствено правоприемство съпритежание, а не акциите като някакъв вид еднородна съвкупност, върху която наследниците придобиват права“, както и че „носителите на правата по всяка една акция са всички нейни съпритежатели, т.к. настъпилото основание за възникване на това особено „съпритежание“ обуславя преминаване на правата, инкорпорирани в акцията, към всички.“ Аргументите на автора са многобройни. Изтъква се особената правна природа на акциите, които обективират не само вземания, а и редица други права, поради което не следва да се приравняват на вземанията при наследяване, отбелязва се възможността наследодателят да е притежавал акции от различен клас и следователно да няма еднородност на наследените акции, което също възпрепятства автоматичното им разпределение между наследниците и др. Крайният извод е, че при наследяване на акции от няколко наследника всяка една от тях се съпритежава от наследниците, като всеки един от тях притежава такава част, каквато дял има в наследствената маса. Тази теза се споделя в българската правна теория и от други автори (Петров, 2017; Петров 2019; Малчев, 2019, с. 113-115).

Проф. Поля Голева също е взела отношение по обсъждания въпрос за наследяването на налични акции (Голева, 2020). Тя с основание също изтъква, че „акцията не е вземане, нито вещ по смисъла на вещното право“ и като цяло се присъединява към доминиращото разбиране в правната теория, че при наследяването на акции не следва да се прилагат нито правилата за наследяване на вземания и пари, нито тези при наследяване на вещи, тъй като акцията е „ценна книга, т.е. по своята правна същност тя е **отделен вид обект** на правоотношение“. Добавя се още в подкрепа на това разбиране и аргументът, че множеството акции не обосновават множество членствени правоотношения, тъй като независимо колко акции притежава един акционер, то той е страна по едно единствено членствено правоотношение с акционерното дружество.

Следователно, ако този акционер бъде наследен от няколко наследника няма основание да се твърди, че това членствено правоотношение ще се разпадне автоматично на толкова правоотношения, колкото е броят на наследниците. Този аргумент може да бъде споделен, тъй като броят на акциите, притежавани от един акционер, имат значение за кворума при провеждане на общо събрание, за формиране на мнозинство при вземане на решения, за разпределението на дивиденди и др., но не и относно броя на членствените правоотношения, по които той е страна с акционерното дружество⁴. Проф. Голева правилно изтъква също, че господстващото становище не може да се аргументира с разпоредбата на чл. 177 ТЗ, тъй като нейният смисъл е да въведе неделимост на отделната акция, а не на множество акции в случай на наследяване. Подчертава се обаче с основание, че това разбиране, макар да е възприето в съдебната практика на някои европейски държави (Германия, Швейцария), не създава справедлив баланс между интересите на наследниците от една страна, които са ошетени и на акционерното дружество, съответно на заварените акционери в него към момента на смъртта на един от тях, тъй като дава предимство на статуквото и лишава наследниците от възможността бързо да встъпят в правата си. Затова призовава законодателят да уреди конструкция, която да постави всички акционери в равностойно положение в случаите на наследяване на акции.

Недопустимост на делбата на акции и произтичащите от нея последици

Безспорно е за мен, че аргументите както на съдебните състави на ВКС, постановили решенията по горесцитираните дела, така и на авторите, взели отношение по повдигнатия проблем са силни, логични и могат да се поддържат. Аз също се присъединявам към тях, но не може да не се отбележи, че те са чисто теоретични и почиват само на правната логика. Проблемът е, че изводът от тях не винаги отговаря на житейските потребности и че те не посочват реда, който трябва да се приложи относно наследяването, управлението, упражняването на правата по съпритежаваните акции и последващото им разпределение тогава, когато наследниците на починал акционер са с непримирими противоречия. Това е така, защото за разлика от случаите при наследяване на вещи, които винаги и без ограничение във времето, тъй като искът за делба не се изсрочва с давност, могат да бъдат разделени по съде-

⁴ Ако се приеме обратното ще се окаже, че едва ли не е допустимо един акционер например да гласува с част от своите акции в подкрепа на едно проектно-решение на общото събрание, а с друга част – против него, което е очевиден nonsens и не може да се аргументира по никакъв начин.

бен ред, при наследяването на акции нещата не стоят така. Със свое емблематичното определение № 94/2011 г., постановено по ч.гр.д. № 24/2011 г. на I ГО на ВКС прие, че акциите не подлежат на съдебна делба и иск за тяхната делба е недопустим. Това разбиране и в момента се възприема последователно и неотклонно като трайна и еднообразна съдебна практика. Макар определението на ВКС да е постановено по повод на делба на безналични акции, съдилищата приемат, че то установява принципна недопустимост на делбата на акции, включително наличните такива. Любопитното в случая е обстоятелството, че водещ аргумент, изтъкнат в цитираното определение, в подкрепа на тази теза е, че акциите според постановилия го съдебен състав „стоят по-близо до вземанията“ и следователно се наследяват като вземания, поради което иск за тяхната делба е недопустим. Така се оказва в крайна сметка, че в различни актове на ВКС се дават различни, противоречащи си и взаимно отричащи се отговори на поставения основен въпрос: Как се наследяват акции от няколко наследника? Последицата от това противоречие е създаването на омагьосан кръг и безизходица за наследниците на акции тогава, когато те имат нерешими противоречия помежду си. Те нито ще могат да определят общ пълномощник по чл. 177, пр. 2 ТЗ, нито ще могат да се споразумеят да разпределят акциите помежду си чрез доброволна делба, нито пък имат възможност по съдебен ред да ги поделят. Така е възможно наследниците с години да обикалят съдебните инстанции, за да установят правата си на акционери, да не стигнат до решение и съответно да бъдат лишени от възможността да упражняват права по наследени от тях акции, а не могат дори и да се разпоредят с тях. Вероятно е също, в някои случаи, поради безизходицата, да станат обект на изнудване с цел изкупуване на наследените акции на занижена цена и дори е възможно, в такава ситуация, управлението на едно акционерно дружество да бъде превзето от акционери, притежаващи миноритарен дял от капитала, но придобит преди смъртта на мажоритарен акционер. Очевидно е, че тази ситуация е правно и житейски неприемлива. Лошото в случая е, че съдебната практика на ВКС всъщност се явява причината за безизходицата, в която биха изпаднали наследници на акции. А би трябвало ВКС да посочва разрешения, отговарящи на житейските казуси. Получава се в крайна сметка в резултат на практиката на ВКС така, че ако наследниците предявят иск за делба, то той ще остане без разглеждане като недопустим, делото прекратено и така съпритежаването на акциите ще остане. А ако наследниците се опитат да установят качеството си на акционери, притежаващи конкретен брой акции, чрез установителен иск, за да се впишат после в книгата на акционерите на основание съдебното решение или да защитят членството си с иск по чл. 71 ТЗ, съдът ще разгледа иска им по същество, но ще го отхвърли като неоснователен, тъй

като те не са индивидуални притежатели на останали в наследство акции, а ги съпритежават с останалите наследници и че могат да упражняват правата си само и единствено чрез общ пълномощник по чл. 177, изр. 2 ТЗ. Посочването на такъв общ пълномощник обаче е нерядко житейски невъзможно.

Заключение – възможните окончателни и временни решения на безизходицата

По мое мнение възможният изход от описаната по-горе задънена улица има няколко варианта на окончателно решение относно придобиването от наследници на конкретен брой от наследените акции или временно решение относно управлението на съпритежаваните от наследниците акции и упражняването на правата по тях.

1. Законодателна намеса, която да се изрази в създаване на нова нормативна уредба, с която да се уредят специални правила за наследяване на акции и тяхното разпределение между наследниците, което да става или автоматично като при вземанията или чрез специални опростени правила, които да позволяват бързото им поделение.

2. Законодателна намеса, която да се изрази в изменение и допълнение на глава 29 от Гражданския процесуален кодекс (ГПК), с която акциите изрично да се включат в наследствената маса, подлежаща на съдебна делба. Това означава, че по отношение на делбата им, акциите биха били приравнени на вещи, тъй като сега действащата правна уредба както на доброволната, така и на съдебната делба, е ориентирана и съответно приложима единствено към вещите. Аргумент в тази насока може да послужи разпоредбата на чл. 78 от Закона за собствеността (ЗС), съгласно която ценни книги на приносител се придобиват като вещи при наличие на предпоставките на този първичен способ за придобиване право на собственост. Вярно е, че сега акции на приносител не съществуват, но идеята, че ценни книги в някои случаи могат да се придобиват по ред, установен преимуществено за вещи, може да разшири приложението си.

3. Допускане в практиката на съответното прилагане на правилата на чл. 32 ЗС относно използването и управлението на съсобствена вещ, което обаче отново би повдигнало въпроса за приравняването на акциите на вещи по отношение на управлението им и което поне засега не се възприема от съдебната практика.

4. Допускане в съдебната практика назначаването на особен представител по реда и при съответното приложение на чл. 29, ал. 4 и 5 ГПК с правата на пълномощник по чл. 177, пр. 2 ТЗ тогава, когато наследниците не могат да постигнат съгласие, въпреки че чл. 29 ГПК урежда назначаването само

на особен процесуален представител, а пълномощникът по чл. 177 ТЗ не е такъв. С други думи отново да се търси аналогия, както по предходния вариант, което също е малко вероятно да се наложи като съдебна практика.

5. Образуване на тълкувателно дело и постановяване на тълкувателно решение на ВКС за преодоляване на противоречивата практика на самият ВКС, която от една страна приема, че делбата на акции е недопустима, а от друга страна, не приема автоматичното разпределяне на акциите между наследниците, но и не сочи работещ механизъм за тяхното разпределение. С други думи приемане на тълкувателен съдебен акт от ВКС, чрез който да се възприеме една от двете тези – автоматично разпределение на наследени акции или съответно прилагане на правилата на делба на вещи. Струва ми се, че противоречието между опр. 94/11 ВКС и шестте решения на ВКС, цитирани по-горе, е достатъчно противоречие по смисъла на чл. 292 ГПК за образуване на тълкувателно дело, чрез което да се преодолее или разбирането, че акциите не се наследяват като вземания или това, че не подлежат на съдебна делба. Ако се възприеме първата теза, наследниците бързо ще могат да встъпят в правата си на акционери, което от житейска и стопанска гледна точка е за предпочитане. Ако се възприеме втората теза, подялба на наследени акции ще се извършва по тромавата и дълга процедура на съдебната делба на вещи. Но макар и бавна, тази процедура все пак ще представлява възможно решение на безизходната ситуация, която възниква при невъзможност за споразумяване между наследниците, тъй като по този начин съдилищата ще започнат да прилагат съответно правилата на глава 29 ГПК, уреждаща съдебната делба на наследство и по отношение на наследени акции самостоятелно или заедно с имоти и движими вещи, ако наследствената маса включва такива.

Надявам се, че в обозримо бъдеще по един или друг начин ще се стигне до решение на създалия се проблем. Първият и вторият вариант за решение обаче са свързани със законодателна инициатива и законодателен процес, което изисква първо, осъзнаване на проблема от законодателя, второ, инициатива за решаването му и не малко технологично време за изработване на съответните нормативни текстове. Третият и четвъртият от възможните варианти, освен че представляват временни решения на въпроси на съвместното упражняване на права по акции, са свързани и с възможни противоречиви разбирания относно приспособимостта и допустимостта за прилагане на чл. 32 ЗС и чл. 29 ГПК относно управлението на наследени от няколко лица акции. Остава петият вариант, който като че ли е и най-логичен при положение, че не е приемливо практиката на ВКС да не осигурява решение на реални житейски казуси, които зачестяват в практиката. А още по-малко приемливо е самата практика на ВКС да създава житейска безизходица. За-

това и отговорността за намиране на изход е на този, който е създал сегашната безизходица.

Използвана литература

- Голева, П. (2020). Наследяване и делба на налични поименни акции, в news.lex.bg [online], (Goleva, P., 2020, Nasledyavane i delba na nalichni poimenni akzii. – v news.lex.bg), available at: <https://news.lex.bg/наследяване-и-делба-на-налични-поимен> (accessed 26 February 2021)
- Малчев, М. (2019). Искът за наследство като средство за защита на правото на наследяване, Сиела, София. (Malchev, M., 2019, Iskat za nasledstvo kao sredstvo za zashtita na pravoto na nasledyavane, Siela, Sofia).
- Петров, В. (2017). Относно наследствената общност, сп. Собственост и право, № 4, с. 43-50. (Petrov, V., 2017, Otnosno nasledstvenata obshtnost, sp. Sobstvenost i pravo, № 4, s. 43-50).
- Петров, В. (2019). Наследяване на вземания, Сиби, София. (Petrov, V., 2019, Nasledyavane na vzemaniya, Sibi, Sofia).
- Русчев, И. (2017). Върху наследяването на налични акции и на членствено правоотношение, сп. Норма, № 3. (Rushev, I., 2017, Varhu nasledyavaneto na nalichni akzii i na chlenstveno pravootnoshenie, sp. Norma, № 3, available also at: <http://www.garamada.org> (accessed 26 February 2021)
- Върховен касационен съд, справки за дела (Varhoven kasatsionen sad, spravki za dela), available at: <http://www.vks.bg> (accessed 26 February 2021)

SUCCESSION AND PARTITION OF SHARES

Assoc. Prof. Mirosлав Dimitrov, PhD
Private Law Studies Department
Faculty of Law
University of National and World Economy
e-mail: miroslavdimitrov@unwe.bg

Abstract

The article addresses the issue of inheritance of shares and the problems that arise with more than one heir. The practice of the Supreme Court of Cassation in the last few years is followed, according to which the shares are not inherited as receivables and their automatic distribution among the heirs according to the inheritance quotas does not occur, but co-ownership of each of the inherited shares arises. This thesis is also supported in legal theory. On the other hand, according to settled case law, shares are not subject to judicial partition. The latter raises an unsolvable problem for establishing individual possession of the inherited shares by the heirs and exercising the rights under them in cases when the heirs have insurmountable contradiction so that agreement on their distribution and even appointment of a common proxy under Art. 177 of the Commercial Code are not possible. Solutions to the problems by amending or supplementing the current law or by changing its interpretation are proposed.

Key words: shares, shareholder, succession, heir, indivisibility, partition

JEL: K15, K40